

**ВОЛОДИМИР ВАТРАС
ВІТАЛІЙ ЧЕРНЕГА**

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ КОМЕНТАР
ПРИПИСІВ ПЕРШОГО ТА СЬОМОГО РОЗДІЛІВ
СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 347.61/.64(477)(094.5)
В21

Автори науково-практичного коментаря приписів першого та сьомого розділів Сімейного кодексу України:

ВАТРАС Володимир Антонович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова – глава 2 розділу 1;

ЧЕРНЕГА Віталій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри приватного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана – глава 1 розділу 1, розділ 7.

Ватрас В. А., Чернега В. М.

В21 Науково-практичний коментар приписів першого та сьомого розділів Сімейного кодексу України. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 104 с.

ISBN 978-617-520-541-9

Науково-практичний коментар приписів першого та сьомого розділів Сімейного кодексу України ґрунтується на здобутках національної доктрини сімейного права, сімейного законодавства та практики його застосування.

Науково-практичний коментар приписів першого та сьомого розділів Сімейного кодексу України адресований суб'єктам правотворчості і правозастосування, науковим і науково-педагогічним працівникам, здобувачам першого, другого і третього рівнів вищої освіти зі спеціальності 081 «Право», докторантам зі спеціальності «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право», а також іншим особам, які цікавляться проблемами та потенціалом застосування приписів першого та сьомого розділів згаданого Кодексу.

УДК 347.61/.64(477)(094.5)

ISBN 978-617-520-541-9

© Ватрас В. А., Чернега В. М., 2023
© Видавництво Ліра-К, 2023

ЗМІСТ

Розділ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1. СІМ'Я. РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН.....	5
Стаття 1. Завдання Сімейного кодексу України.....	5
Стаття 2. Учасники сімейних відносин, які регулює Сімейний кодекс України	8
Стаття 3. Сім'я.....	10
Стаття 4. Право особи на сім'ю	15
Стаття 5. Державна охорона сім'ї.....	17
Стаття 6. Дитина.....	26
Стаття 7. Загальні засади регулювання сімейних відносин	29
Стаття 8. Застосування до регулювання сімейних відносин Цивільного кодексу України	53
Стаття 9. Регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) сторін.....	63
Стаття 10. Застосування аналогії закону та аналогії права.....	67
Стаття 11. Врахування звичаїв при вирішенні судом сімейних спорів	73
Стаття 12. Обчислення строків, встановлених у цьому Кодексі	76
Стаття 13. Міжнародні договори України	78

Глава 2. ЗДІЙСНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ВИКОНАННЯ СІМЕЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ. ЗАХИСТ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ	81
<i>Стаття 14. Здійснення сімейних прав.....</i>	<i>81</i>
<i>Стаття 15. Виконання сімейних обов'язків.....</i>	<i>82</i>
<i>Стаття 16. Надання неповнолітнім батькам допомоги у здійсненні батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків.....</i>	<i>86</i>
<i>Стаття 17. Надання органом опіки та піклування допомоги особам у здійсненні ними своїх сімейних прав та виконанні сімейних обов'язків....</i>	<i>88</i>
<i>Стаття 18. Захист сімейних прав та інтересів.....</i>	<i>89</i>
<i>Стаття 19. Участь органу опіки та піклування у захисті сімейних прав та інтересів.....</i>	<i>92</i>
<i>Стаття 20. Застосування позовної давності до вимог, що впливають із сімейних відносин.....</i>	<i>96</i>
Розділ VII. ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ.....	99

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Глава 1

СІМ'Я. РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Стаття 1. Завдання Сімейного кодексу України

1. Сімейний кодекс України визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

2. Регулювання сімейних відносин здійснюється цим Кодексом з метою:

зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;

утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;

побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;

забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

1. У ч. 1 коментованої статті окреслені завдання кодифікованого акта – «взірця ушляхетнення законо-

давчого регулювання сімейних відносин».¹ До його завдань український законодавець відносить: визначення засад шлюбу, особистих немайнових та майнових прав і обов'язків подружжя, підстав виникнення, змісту особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Не узгоджується назва ст. 1 Сімейного кодексу України (далі – СК України) «Завдання Сімейного кодексу України» зі змістом її приписів. Адже лише в ч. 1 зазначеної статті розкриваються завдання, зокрема: зазначений законодавчий акт визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права й обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів і усиновлених, інших членів сім'ї та родичів. Тоді як у ч. 2 ст. 1 СК України визначено мету законодавчого регулювання сімейних відносин. Найоптимальнішим є викладення назви ст. 1 СК України в такій редакції: «Мета і завдання Сімейного кодексу України». Це дасть змогу уникнути зайвих питань про кореляцію мети і завдань цього кодифікованого акта. Незрозуміло, чому в нинішній назві статті фігурують лише завдання? Адже завдання ставляться відповідно до мети сімейно-правового регулювання. Вони підпорядковуються меті. Крім того, резонно в зворотній послідовності викласти приписи

¹ Ромовська З. В. Сімейний кодекс України є взірцем ушляхетнення законодавчого регулювання сімейних відносин. *Сімейний кодекс України в системі Європейського сімейного законодавства: тези Міжнар. наук.-практ. конф. Вісник Академії адвокатури України*. 2012. №3 (25). С. 241.

ч. 1, 2 ст. 1 СК України: після мети викласти завдання зазначеного законодавчого акта.²

2. У ч. 2 ст. 1 СК України фігурує одна з норм-цілей сімейного права, згідно з якою регулювання сімейних відносин здійснюється згаданим нормативно-правовим актом задля: по-перше, зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб; по-друге, утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї; по-третє, побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки; по-четверте, забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку. Свого часу наведені приписи часом критикувалися, оскільки ч. 2 ст. 1 СК України є обтяженою загальносоціальними формулюваннями («сім'я як соціальний інститут», «утвердження почуття обов'язку», «паритетні засади побудових сімейних відносин», «почуття взаємної любові та поваги»), що не мають належного юридичного навантаження.³ Водночас висловлюється така позиція: «СК України заснований на утвердженні поваги до кожного учасника сімейних відносин, до його прав та інтересів. Визначальною ознакою є утвердження ідеології

² Чернега В. М. Проблеми та потенціал механізму правового регулювання сімейних відносин: монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. С. 120-121.

³ Сімейний кодекс України: наук.-практ. комент. / [І. В. Жилінкова, В. К. Антошкіна, Н. А. Д'ячкова, В. Ю. Москалюк, Я. В. Новохатська]; за ред. І. В. Жилінкової. Харків: Ксилон, 2008. С. 7.

ненасильства. У Кодексі підкреслена базова визначальна сутність особистих нематеріальних стосунків у сім'ї».⁴

* * *

Стаття 2. Учасники сімейних відносин, які регулює Сімейний кодекс України

1. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання.

2. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком.

3. Сімейний кодекс України регулює сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, визначеними у ньому.

4. Сімейний кодекс України не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням.

1. По-перше, СК України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, між

⁴ Ромовська З. В. Сімейний кодекс України. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2021. С. 389.

батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання. Інші учасники цього виду правовідносин згадуються в наступних частинах коментованої статті.

2. По-друге, СК України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком.

3. По-третє, СК України регулює сімейні особисті немайнові та (або) майнові відносини між іншими членами сім'ї, визначеними у ньому. Це означає, що законодавець не виправдано дублює приписи ч. 2 ст. 2 СК України, оскільки зі системного аналізу приписів його V розділу «Права та обов'язки інших членів сім'ї та родичів» є зрозумілим, що йдеться про те, що СК України регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком. Тому найкращим варіантом може бути ухвалення законодавчого рішення про виключення ч. 3 ст. 2 СК України.

4. Аналіз приписів ч. 4 ст. 2 СК України дає змогу висновувати, що відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням не є сімейними. Тому СК України їх не регулює. Це приклад заборонної норми права.

* * *

Стаття 3. Сім'я

1. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

2. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.

3. Права члена сім'ї має одинока особа.

4. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

1. Ч. 1 ст. 3 СК України встановлює, що сім'єю є первинний та основний осередок суспільства. Аналіз наведеної норми сімейного права дає змогу висновувати, що вона не має юридичного характеру, бо вказує лише на місце сім'ї в суспільстві.⁵

2. В абз. 1 ч. 2 ст. 3 фігурує норма-дефініція «сім'я»: її складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Як зазначає авторка проєкту СК України, «образно про

⁵ Боднар Т. В. Сім'я. Регулювання сімейних відносин. *Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України* / за заг. ред. Т. В. Боднар, О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. Гл. 1. С. 7.

сім'ю свідчить дах над головою, спільний стіл, усвідомлення себе частиною особливого живого духовного організму».⁶ Однак не треба забувати про те, що відповідно до абз. 2 коментованої статті подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Це означає, що до поважних причин (причин, наявність яких не зумовлює припинення сім'ї) належать насамперед навчання, робота, лікування, необхідність догляду за батьками, дітьми. Однак наведений вище перелік може бути доповнено іншими поважними причинами, оскільки ця оціночна категорія сімейного права у кожному випадку має витлумачуватися персонально. Наприклад, подружжя вважатиметься сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку із дією воєнного стану спільно не проживають, оскільки військово-визволеному чоловіку (віком від 18 до 60 років) не дозволено виїжджати за межі України, а дружина з дітьми та (або) батьком, матір'ю пенсійного віку вимушена була виїхати.

Наступний абзац ч. 2 коментованої статті встановлює, що дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Як справедливо зазначає З. В. Ромовська, це може означати, що дитина, проживаючи з матір'ю, належить водночас юридично

⁶ Ромовська З. В. Сім'я. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 12: Сімейне право / редкол.: В. І. Борисова (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2021. С. 392.